

Jenny White’ın “Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler” Adlı Eserinin Değerlendirmesi

A Review of “Muslim Nationalism and the New Turks” Written by Jenny White

Jenny White, *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*, çev. Fuat Güllüpinar - Coşkun Taştan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, 340 syf.). ISBN: 978-975-05-1288-9

Fatih Baş

Anahtar Kelimeler

Türkiye, Milliyetçilik, Siyaset, Toplum, Din

Keywords

Turkey, Nationalism, Politics, Society, Religion

Türkiye’de bir süre yaşamış ve Hacettepe Üniversitesinde yüksek lisans eğitimi de almış olan sosyal antropolog Profesör Jenny White tarafından kaleme alınan ‘Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler’ adlı eser, Osmanlı’nın son dönemlerinden günümüze geniş yelpazede Türkiye Cumhuriyeti’nin toplumsal, siyasal, etnik, kültürel ve dini süreçlerini analiz etmektedir. Ayrıca Jenny White’ın Türkiye’de saha çalışmalarından (katılımlı gözlem, mülakat, anket vb.) elde ettiği veriler de eserde yer almaktadır. 2013 yılında ABD’de Princeton Üniversitesi yayınlarından ‘Muslim Nationalism and the New Turks’ adıyla basılan eser, aynı yıl İletişim Yayınları tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser giriş bölümüyle başlayarak; altı ana bölüm, sonuç ve sonsöz bölümlerinden meydana gelmektedir.

Jenny White, eserin giriş bölümünde Türk kimliğini oluşturan etkenler üzerine yoğunlaşmaktadır. Türk kavramının anlamına, toplumsal ve kültürel karşılığına, Türk ve Müslüman ilişkisinin boyutlarına değinmektedir. Kemalizm’in milli kimlik inşa süreci

* Sorumlu Yazar: Fatih Baş (Arş. Gör.), Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Aksaray, Türkiye. E-posta: fatihbas@aksaray.edu.tr ORCID: 0000-0002-3159-6770

Atf: Bas, Fatih. Jenny White’ın “Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler” Adlı Eserinin Değerlendirmesi. *darulfunun ilahiyat* 33, 2 (2022): 633–638. <https://doi.org/10.26650/di.2022.33.2.1171755>

ile laiklik, din ve İslami kimlikler arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. White'a göre, Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren başlayan devrimsel değişim süreçleri üçüncü Cumhuriyet olarak isimlendirilmelidir. Öncesinde devletin kuruluş sürecini birinci Cumhuriyet, 1950'li yıllardan sonrasını ise ikinci Cumhuriyet olarak tanımlamaktadır. Ona göre birinci ve ikinci Cumhuriyet'in dindar ve laikleri ile üçüncü Cumhuriyet'in dindar ve laikleri birbirinden farklıdır. Öyle ki kullandıkları kavramlar, söylemler, semboller, yaşam biçimi birbirinden farklılaşmıştır. Yazar için 1980'li yıllar sonrasının üçüncü Cumhuriyet olmasında üç temel etken belirleyicidir. Birincisi 1980 darbesinin siyasal yapıyı daha radikal bir hale getirmesi, ikincisi ANAP ile Özal'ın iktidara gelmesi ve Türkiye'yi kabağundan çıkartıp uluslararası dünyaya açması, üçüncüsü ise İslamcı siyasal partilerin 90'lı yıllardan itibaren hızla yükselmesi. White göre, 1980 darbesini yapanlar bu gelişmelerin hiçbirisini öngörememişti.

2000'li yıllara gelindiğinde AK Parti iktidarı ile birlikte yeni bir Türk kimliğinin ortaya çıktığını düşünen White için bunun adı 'Müslüman milliyetçiliği' olmuştur. Bu yeni kimlik Kemalist ideolojiden kopmuş yeni bir İslami kimliğe işaret etmekteydi. Diğer bir adıyla bu kimliğe Müslüman Türklüğü denilebilirdi. White, Türklük ve Müslümanlığın Türkiye'de artık hem laikler hem de dindarlar nezdinde bütünlük kazandığını iddia etmektedir. AK Parti'nin Osmanlılık hayallerine de değinen müellif, bunun gerek bölge ülkeleri gerekse içerdeki elitler tarafından hoş karşılanmadığını vurgulamaktadır. Giriş kısmında ayrıca Kürt halkı ve terör sorunu, demokratikleşme adımları, bireysel hak ve özgürlükler, Alevilerin talepleri, Avrupa Birliği üyeliği gibi konular da ele alınmaktadır.

Giriş bölümünün akabinde ilk başlık olarak 'İslam ve Millet' konusu işlenmektedir. Bu başlık birinci, ikinci ve üçüncü Cumhuriyet dönemleri ile başlamaktadır. White, birinci Cumhuriyet döneminde 1900'lü yılların başındaki İttihat Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerini anlatmaktadır. Türk sözcüğünün o dönemlerde hangi manada kullanıldığına dikkat çekmektedir. Akabinde Cumhuriyetle birlikte erken dönem milli kimlik inşa etme sürecini ele almaktadır. Yazar; ikinci Cumhuriyet dönemi kısmında çok partili hayata geçiş, dinin toplumsal ve kamusal alanda daha belirgin hale gelmesi, 1960 ve 1970'li yıllardaki darbe süreçleri ve toplumsal fay hatlarını incelemektedir. Üçüncü Cumhuriyet dönemi bölümünde ise 1983 yılında iktidara gelen Özal'ın Türkiye'de gerçekleştirdiği çığır açıcı adımlar analiz edilmektedir. White, üçüncü Cumhuriyet dönemi olan 1980'li yıllardan itibaren Türk-İslam sentezinin de ortaya çıktığını ve güçlendiğini düşünmektedir. Jenny White'a göre, Türkiye'nin neo-liberal ve kapitalist dünya pazarına açılmaya başladığı zaman dilimi üçüncü Cumhuriyet dönemidir. Üçüncü Cumhuriyet aynı zamanda İslamcı hareketlerin de siyasal arenada güçlendiği bir dönemdir. Yazar,

Erbakan ve Milli Görüş hareketinin 70'lerde kurulup 90'lı yıllarda zirvesini yaşadığını ancak 2000'li yılların başında düşüşe geçtiğini ifade etmektedir. White, bu bölümde son olarak AK Parti'yi Müslüman seküler olarak tanımlayarak, milli görüşten ayrıştıkları noktaları ortaya koymakta, Türkiye'de seküler elit kesime AK Parti'nin nasıl bir alternatif olduğunu çarpıcı örneklerle değerlendirmektedir. Beyaz Türkler kavramına karşılık müellif, Kemalistlerin AK Partilileri Siyah Türkler olarak nitelendirdiğine vurgu yapmaktadır. Müellife göre, AK Parti Türkiye'nin liderliğinde diğer İslam ülkeleriyle işbirliğine dayalı bir Müslüman milliyetçiliği yaratma fikrini savunmaktadır.

Eserde ikinci başlık olarak 'Korku Cumhuriyeti' konusu ele alınmaktadır. Yazar, bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ve beraberliğinin korunması adına siyaset, toplum ve ordu ilişkilerini analiz etmektedir. Bu bağlamda "Türkiye Türklerindir" söylemini masaya yatırarak, ülkedeki asker-sivil ilişkilerini incelemekte, Kemalist kesimin Cumhuriyetin kazanımlarını muhafaza etmek adına neler yaptığı ortaya konulmaktadır. Jenny White, özellikle 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de sürekli terör tehdidi üzerinden bir bölünme-parçalanma söylemi üretildiğini ve bu durumun Türk toplumunda dış unsurlara karşı birleştirici bir sonuç ürettiğini iddia etmektedir. Müellife göre seküler, milliyetçi, dindar, liberal birçok farklı kesim milli bir anlayış etrafında kenetlenmiştir. White, Türkiye'deki milliyetçi siyasal hareketlere de değinerek, 1970'li yıllardan itibaren yaşadıkları serencamı gözler önüne sermektedir. Türk toplumunun bir millet olma yolunda hangi aşamalardan geçtiğine değinen yazar, Türklük ve Müslümanlık arasındaki ilişkiyi tarih, din, siyaset, kültür ve etnisite gibi farklı açılardan ele almaktadır. Ayrıca Türkiye'deki okullarda milli güvenlik dersleri ile bireylere öğretilmeye çalışılan milli kimlik ve itaat biçimine de dikkat çekmektedir. White, 2000'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği kapsamında gerçekleştirilen eğitim reformlarını analiz ederek, eğitim sisteminin nasıl öğrenci merkezli hale getirildiğini ortaya koymaktadır. Son olarak Türkiye'deki askerlik sistemine değinen yazar, asker olma anlayışının Türk erkeğinde yarattığı milli bilince ve toplumsal kabul görmeye vurgu yapmaktadır. Ona göre askerlik vazifesi bireye milleti için bedenini feda etme ruhu kazandırmakta ve Türk erkeği ulusu uğruna her zaman canını verebilmektedir.

Eserde üçüncü başlık olarak 'Misyonerlik ve Başörtüsü' konusu tartışılmaktadır. Müellif bu bölümde Türkiye'deki misyonerlik faaliyetlerini incelemekte ve devletin gayrimüslimlere bakışını ortaya koymaktadır. Misyonerlik faaliyetlerinin devletin çeşitli kurumlarında nasıl algılandığı aktarılmaktadır. White, konunun devamında Türkiye'de uzun yıllardan beri yaşayan gayrimüslim kökenli vatandaşlardan alıntılar yapmaktadır. Hristiyan, Yahudi, Ermeni, Süryani vb. birçok farklı dini ve etnik kimlikler ile Türk toplumu arasındaki ilişkiler analiz edilmektedir. Akabinde yazar

başörtüsü konusuna giriş yaparak, kentli hayatta dindar ve sekülerler arasındaki gerilimlere değinmektedir. Başörtüsü, türban veya eşarp şeklinde ifade edilen örtünme biçimlerinin siyasal, kültürel, toplumsal yönlerine dikkat çekmektedir. Jenny White, misyonerlik faaliyetlerinin Türk toplumunda algılanış biçiminin milli ve dini kimliği yok etme olduğunu ileri sürmektedir. Türk toplumunun misyonerlik çalışmalarına panzehir olarak Türklük ve Müslümanlığı özdeşleştirdiğini düşünmektedir. Ona göre Müslüman milliyetçiliğinin kökenleri Türkiye’den daha önce Osmanlı’ya dayanmaktadır. White için Müslüman milliyetçiler klasik İslamcılar ile karıştırılmamalıdır. Müslüman milliyetçiler dışarıya daha açık, fazla tutucu olmayan, batı ile daha uyumlu çalışabilecek bir anlayışa sahiptir.

Eserin dördüncü başlığı ‘Mezlek Yasak’ konusunu açıklamaktadır. Bu bölümde yazar, Türk toplumunda sanat, siyaset, edebiyat, ekonomi vb. alanlarda farklı tandanslara sahip kişilerin nasıl değerlendirildiğine ve toplumun farklılıklara nasıl baktığına odaklanmaktadır. Jenny White’a göre yeni Cumhuriyetle birlikte Osmanlı’da din merkezli oluşan Türk kimliği bir temizlenme sürecine girmiş ve millilik ağırlıklı bir kimlik üretilmiştir. Bu kimlik karşıt birçok unsuru dışlayıcı bir yapıya da sahip olmuştur. Ona göre Türk kimliği ve kültürü ile birlikte 2000’li yıllardan itibaren Ermeniler, Kürtler ve Aleviler gibi birçok kesim ile toplum özdeşim kurma noktasına gelmiştir. Akabinde White, Türkiye’de kent ve kır yaşamını ele almakta ve şehirlerin tahribat edilmesini ortaya koymaktadır. Köy-kent ayrımı yaparak, her iki yaşam tarzının Türk toplumunda vücut bulma halini analiz etmektedir. Özetlemek gerekirse müellif bölümün genelinde Türkiye’de her bir sahada karma yaklaşım modelinin uygulanabilirliğini anlamaya çalışmaktadır. Türk ile Kürdün, dindar ile sekülerin, kentli ile köylünün, zengin ile fakirin birbiriyle etkileşimini masaya yatırmaktadır. Yazar devamında Türkiye’de kentli hayatta elitler ile kentin kıyı köşesinde kalmış ve banliyöleşmiş kesimini sınıfsal çerçevede incelemektedir.

Eserin beşinci başlığında ‘Cinsiyet ve Millet’ konusu ele alınmaktadır. White’a göre, Türk toplumunda erkeği önceleyen ve kadını ikinci plana atan ataerki bir yaklaşım tarzı hakimdir. Erkek, kahramanlık ve cesaretin simgesi olarak takdim edilirken, kadın daha sınırlı özelliklerle takdim edilmektedir. Ona göre Türkiye’de kadınlar daha az eğitilmiş ve ekonomik özgürlükleri yok denecek kadar az olduğu için erkek egemen bir toplumsal yapı mevcuttur. Ayrıca yazar bu bölümde kadınlarla yapmış olduğu mülakatlardan da kesitler aktarmaktadır. Jenny White, Türk toplumunda vatan olgusunun nasıl olduğunu analiz etmeye çalışarak, sınırları korumanın bireyin onuru ve namusu ile ilişkilendirilişine dikkat çekmektedir. Son olarak Türk toplumunda annelik rütbesinin milli kimlik içerisinde nasıl payeyi temsil ettiğine değinilmektedir. Bu bağlamda askerlik, annelik ve şehitlik kavramları tartışılmaktadır.

Altıncı bölümde White ‘Tercihler ve Topluluk’ konusuna yoğunlaşmaktadır. Yazara göre Türk toplumunda geçmişte var olan kolektif dayanışma önemli ölçüde zayıflamış, bireyselliğin ön planda olduğu yeni bir hayat tarzı ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde kadının geleneksel rolleri değişmiş, sivil toplum ve çalışma hayatında kadın daha belirgin hale gelmiştir. Buna karşın kadın halen daha Türk toplumunda yeteri kadar temsil edilememektedir. White, Türkiye’de İslami kimliği öne çıkan kadınların giyim-kuşamı, sosyal hayatı, dini refleksleri gibi hususlarda önemli değişimler yaşandığını düşünmektedir. Ona göre gerek Kemalist kimlikler gerekse İslami kimlikler eski kalıplarından hızla uzaklaşmaktadır. Toplumsal değişme Kemalistlerin de dindarlarında dünyasında yeni düşüncelere olanak sağlamaktadır. Müellife göre Türkiye’de Kemalizm, muhafazakarlık, dindarlık, liberalizm, milliyetçilik gibi kavramlar yeniden tartışılmalıdır. Ayrıca kadın hakları, genç hakları, eşitlik gibi konularda tekrar gündeme gelmelidir. White, ataerkil toplum yapısının Türkiye’de halen daha egemen olduğunu ve kadınlar birtakım haklar elde etse de insani temelde kadın-erkek eşitliğinin sağlanmadığını iddia etmektedir. Ona göre kadın toplumda hiçbir zaman aktif özne olamamıştır. Bu durum White’a göre, kadının ikinci sınıf vatandaşlığına işaret etmektedir.

Jenny White sonuç bölümünde Türkiye’deki farklı toplumsal, kültürel, etnik ve dini kesimlerin ilişkileri üzerine genel değerlendirmeler yapmaktadır. Laik kesim ile dindar kesim arasındaki gerilimleri siyasal ve toplumsal bağlamda analiz etmektedir. Türkiye’de Müslümanlığın ve Türklüğün anlaşılma biçimlerini ele almaktadır. Milli kimliğin oluşmasında Osmanlı’dan günümüze hangi faktörlerin etkili olduğu ortaya konulmaktadır. White, Türk toplumunun kendine has bir model yaratıp yaratmadığını tartışmakta, bu modelin sadece Türkiye ile sınırlı kalmayıp tüm İslam dünyasını kuşatacak siyasal ve ekonomik bir yapıya dönüşüp dönüşmeyeceğini masaya yatırmaktadır. Yazar Türk toplumunun milli birliğini sağlama konusunda sahip olduğu hassasiyetlere de dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ulus olmanın temellerini açığa çıkarmaktadır.

Eser müellifin sonsöz bölümü ile tamamlanmaktadır. Bu bölümde yazarın Türkiye’nin son on yılında yaşanan siyasal, kültürel, toplumsal olaylarla ilgili değerlendirmeleri yer almaktadır. Siyasi iktidar çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde 2013 yılında gerçekleştirilen gezi eylemleri merkeze alınmaktadır. Bu bağlamda dönemin başbakanı R. Tayyip Erdoğan ile gezi eylemcileri arasındaki tartışmalar Erdoğan’ın baskın maskülenliği (erkeklik) bağlamında değerlendirilmektedir. Gezi eylemlerine katılan insanların talepleri ve siyasal iktidarın bu taleplere yaklaşım biçimleri tartışılmaktadır. Başbakan Erdoğan’ın gezi eylemlerini anlama biçimi, gezi eylemcilerinin hangi saikler doğrultusunda sokaklara çıktığı, gezi eylemlerinin Mısır’daki darbe süreci ile benzerliği, Türkiye’de demokrasi ve değişim ile ilişkisi analiz edilmektedir.

Jenny White'ın Türk toplumunu kapsamlı şekilde analiz etmeye çalıştığı eserinde Türk ve Müslüman kimliğinin oluşum süreçleri merkeze alınmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki toplumsal fay hatları analiz edilmektedir. Toplumun kırılğan yönleri, ayrışılan ve birleşilen hususlar, milli kimliğin oluşumu konuları ayrıntılı şekilde ortaya konulmaktadır. Yazar görüşlerini dile getirirken bir taraftan teorik kaynaklardan diğerk taraftan da yapmış olduğu saha çalışmalarından veriler sunarak iddia ettiği tezlerini güçlendirmeye çalışmaktadır. White, Müslüman milliyetçiliği söyleminin altını doldurarak yeni bir kavramsallaştırma inşa etmektedir. Bu kavram modern düşünceyle şekillendirilmiş bir anlayışa işaret etmektedir. Bu bakımdan eserin Türk toplumu özelinde böyle bir kavram ortaya koyması önemlidir. Ayrıca Osmanlı'nın son döneminden günümüze Türk toplumuna dair çok boyutlu bir analizi içermesi de dikkat çekicidir. Buna karşın yazarın Türkiye'deki siyasal, kültürel ve toplumsal süreçleri analizinde bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Özellikle 'Korku Cumhuriyeti, Melezlik Yasak, Cinsiyet ve Millet' başlıklarında iddia edilen bazı tezlerin geçerlilik yönünden eksik kaldığı söylenebilir. Türk toplumunun farklı etnik ve dini unsurları bünyesinde barındırması, kültürel yapısındaki çeşitlilik, muhafazakar nüfusun baskın oluşu, toplumun vatan-millet bütünlüğüne çok önem vermesi gibi hususların yeteri kadar çözümlenemediği anlaşılmaktadır.